

Aan de basis van alle onvrede ligt een ziek financieel bestel

Trouw
13 nov 2024

Het voortbestaan van de Europese beschaving is niet meer vanzelfsprekend. Terwijl Europa geopolitiek alleen komt te staan, worden de EU-landen intern verzwakt door gevoelens van frustratie en rancune die hier even sterk zijn als in de Verenigde Staten. Ook in Nederland spreken parlementariërs dreigend over 'de komende tribunalen' en over 'de beëindiging van de dictatuur van hoger-opgeleiden'. We zullen moeten doorgronden waar die frustraties vandaan komen en wat er nog aan te doen valt. Het is onze laatste kans.

Voor de Amerikaanse bevolking komt veel van die onvrede voort uit het stagneren van de economie. Dat heeft in hoge mate de uitslag bepaald. Het ging de kiezers daarbij in de eerste plaats om hun koopkracht op de korte termijn, die flink te lijden heeft onder de toegenomen inflatie na de coronapandemie. Op de langere termijn voelen mensen zich gefrustreerd omdat 'kinderen het materieel niet meer zo goed zullen hebben als hun ouders'. En veel wrok komt voort uit de toenemende macht van grootbedrijven en ultrarijken die de democratie hebben veroverd. Per saldo wordt de kloof in inkomen en vermogen tussen arm en rijk groter. Deze analyse is ook voor ons relevant, want in Nederland en Europa zie je hetzelfde gebeuren.

Veel hiervan valt te verklaren uit de economie, die de afgelopen vijftig jaar in een wezenlijk ander vaarwater is gekomen. Sinds 1972 weten we dankzij de Club van Rome dat er fysieke en sociale grenzen aan de groei zijn. De meeste aandeelhouders en politici sluiten hun ogen daarvoor en blijven beloven dat de materiële groei eindeloos kan doorgaan. Maar dat wordt steeds moeilijker. Voor verschillende basisbehoeften lukt het al niet meer; denk aan een hoogwaardige leefomgeving, natuur, milieu en veiligheid. Die voorzieningen zijn eindig, je kunt ze niet zomaar 'bij-produceren', en dus worden ze steeds schaarser. Zo kun je als stel wel meer gaan verdienen, maar dat huis dat je samen wilt kopen wordt net zo hard duurder: het bedrag dat mensen daaraan kunnen uitgeven bepaalt in hoge mate de prijs. Iedereen moet dan financieel nog meer op zijn tenen staan, met alle frustraties, rancune en cynisme van dien over onbetaalbare woningen.

Intussen kopen de grotere bedrijven steeds meer kleinere bedrijven op en kopen ze hun eigen aandelen in. Zo concentreren macht en de rijkdom zich steeds meer bij een kleine groep die eerst de economie en daarna - via invloedrijke lobby's - de democratie 'veroverd'. De feodale samenleving is daarmee terug van weggeweest. Wil je dit tijt nog keren, dan moet je verder stroomopwaarts op zoek naar de factoren die dit achterhaalde economische bestel in stand houden of zelfs aanjagen.

Volgens Martin Wolf, hoofdcommentator economie van de *Financial Times*, is de snelle verschuiving naar populistisch rechts in Europa direct na de financiële crisis van 2008 begonnen. Hij ziet die crisis dan ook als een belangrijke oorzaak van de huidige onvrede.

Die crisis op haar beurt kun je niet los zien van het huidige (Europese) financiële bestel. De EU-lidstaten spraken namelijk in 1992 in het Verdrag van Maastricht af dat niet de overheid, maar de private banken het 'geld' mogen scheppen dat in de economie gaat circuleren. Dat is geen 'echt' geld, zoals het papiergeld dat de Europese Centrale Bank (ECB) drukt, maar een claim op dat echte geld. Private banken drukken dat claim-geld 'uit het niets' wanneer ze leningen verstrekken, bijvoorbeeld voor een bedrijfsinvestering of een hypotheek. Niet de democratische gemeenschap, maar in de eerste plaats de private bankensector is daarmee bepalend voor de economische ontwikkeling. Wat telt is vooral het hoogste financiële rendement op de korte termijn, wat leidt tot roofofbouw, of het opkopen van schaarse grond en woningen. Maatschappelijke waarden zijn ondergeschikt aan de financiële belangen van aandeelhouders.

Banken, gedreven door winst, hebben bovendien de neiging dat claim-geld te gaan drukken op het verkeerde moment. Bijvoorbeeld in een fase dat de economie aantrekt en de huizenprijzen toch al stijgen. Die prijzen gaan daardoor steeds verder omhoog, totdat de bijbehorende schulden te groot worden en het van nature instabiele systeem instort.

Dit zag je gebeuren bij de financiële crisis van 2008, en het zal een volgende crisis veroorzaken. De enorme winsten van de private banken slaan dan om in astronomische verliezen, waarvoor opnieuw de belastingbetaler opdraait. Onder de huidige precaire Europese omstandigheden zullen de politieke en economische gevolgen niet te overzien zijn. Maar ook los van een volgende financiële crisis loopt de belastingbetaler jaarlijks tientallen miljarden euro's mis doordat niet de overheid, maar de private sector het geld mag scheppen en in omloop brengen. Voor Europa gaat het dan om honderden miljarden, die we alleen al vanwege de Europese defensie goed zouden kunnen gebruiken.

Europa moet daarom haast maken met de invoering van een publiek geldstelsel, met een digitale euro uitgegeven door de ECB. Omdat de private geldschepping de meest wezenlijke weeffout is in het huidige financiële bestel, zal hervorming van dat bestel zeer positieve effecten hebben op economie en samenleving. We nemen dan veel maatschappelijke onvrede weg, we geven democratisch meer richting aan de maatschappelijke ontwikkeling, we krijgen geen financiële crises meer en we besparen de Europese belastingbetaler jaarlijks de honderden miljarden, die we nu hard nodig hebben. We zijn dan alsnog voorbereid op de moeilijke jaren die komen.

Klaas van Egmond
Emeritus hoogleraar Milieukunde en Duurzaamheid
Lid Sustainable Finance Lab